

Doggersbank. Men kan het mijns inziens geen 'onverstandige beslissing' (48) noemen dat het erbetoon beperkt werd tot degenen die aan het gevecht hadden deelgenomen.

Dit boek is gebaseerd op degelijk archiefonderzoek waarbij vooral het Koninklijk Huisarchief (de collecties 'Prins Willem V' en 'Erfprins') interessante vruchten opleverde. Mijn favoriet onder de gereleveerde vondsten is overigens de op bladzijde 171 uitvoerig geciteerde brief van een in de slag bij Kamperduin gevangen cadet die zich in het Algemeen Rijksarchief bevindt. De onbeholpen spelling brengt de opmerkingen van de Utrechtse hoogleraar Schroder in gedachten die zich zo'n dertig jaar later als 'examinateur' van 's konings zeeofficieren geneerde voor degenen onder hen wier intellectuele bagage onderdeel was voor wat op de stads armensholen werd onderwezen.

In het taalgebruik is misschien iets teveel gestreefd naar originaliteit: een uitdrukking als 'gezagvoerders' waar kennelijk 'commandanten' worden bedoeld (127) wekt enige bevreemding. Kattenburg (81) is niet identiek met 'de marinewerf' te Amsterdam die slechts een, overigens belangrijk, deel van dat 'eiland' beslaat.

Ph. M. Bosscher

J. Schmidt, ed., *Per koels naar Constantinopel. De gezantschapsreis van baron van Dedem van de Gelder naar Istanbul in 1785* (Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging XCVII; Zutphen: Walburg pers, 1998, 206 blz., f49,50,-, ISBN 90 5730 045 1).

Het onderwerp van dit boek is de beschrijving van een reis tussen Wijhe (Overijssel) en Constantinopel, de hoofdstad van het Osmaanse Rijk. De schrijver van het reisverslag is de secretaris van baron Van Dedem, aankomend ambassadeur van de Republiek in Constantinopel. Van Dedem bekleedde die post van 1785 tot 1793.

Het eigenlijke verslag wordt voorafgegaan door een uitvoerige inleiding van Schmidt. Hierin schetst hij in het kort de politieke situatie in het Europa van de late achttiende eeuw. De verhouding tussen de Republiek en het Osmaanse Rijk krijgt uiteraard speciale aandacht evenals het ambassadeurschap van Van Dedem. Tot slot beschrijft hij de reis, laat hij ons kennismaken met de auteur Joost Frederik Tor en wijdt een paragraaf aan de historische en literaire betekenis van het verslag. Tor heeft twee manuscripten nagelaten: een moeilijk leesbare kladversie en een incomplete netversie. Schmidt is uitgegaan van de netversie. Dit verslag heeft hij aangevuld met passages uit de kladversie. De inleiding wordt besloten met een uitvoerig notenapparaat. Het 'Journaal' — zoals het verslag in het boek genoemd wordt — is eveneens voorzien van een notenapparaat. Het boek besluit met een samenvatting in het Engels en een index. Een kaartje verduidelijkt de route.

Voor de reis naar Constantinopel kon de reiziger kiezen uit twee routes. Men kon over land reizen via Duitsland en Oostenrijk of men kon de zeeroute nemen, die door Frankrijk naar Marseille leidde. In Marseille ging de reis per schip verder. Van Dedem koos voor het laatste. In 1793 zou hij overigens voor de terugreis de landroute kiezen. Met hem reisde een dertienkoppig gezelschap mee (waaronder de auteur). Het gezelschap reisde in twee koetsen. Er werd veel bagage meegenomen, waaronder zijn negen jachthonden. Een deel van de bagage ging per schip rechtstreeks vanuit Holland naar Marseille om daar overgeladen te worden aan boord van het oorlogsschip 'Noord-Holland'. Deze oorlogsbodem zou de ambassadeur en zijn gevolg naar de plaats van bestemming brengen.

Op hun reis naar Marseille deed het gezelschap onder andere de steden Arnhem, Antwerpen, Brussel, Parijs en Lyon aan. Tor tekende de dagelijkse gebeurtenissen nauwkeurig op. Van elk

hotel waar het gezelschap logeerde, werd de kwaliteit van het eten en de wijn genoteerd. Hij beschreef het ergerlijk gedrag van de tolbedienden in Noord-Frankrijk, maar ook de bezoeken aan bezienswaardigheden die men onderweg tegenkwam. In Parijs verbleef men een maand. Men deed hier inkopen voor de ambassade, bezocht toneelvoorstellingen en concerten en dineerde veel bij bekende diplomaten. Vooral de Nederlandse ambassadeur in Frankrijk, Brantsen, had Van Dedem vaak als gast. Uiteraard werd Versailles bezocht en men ving er een glimp op van Marie-Antoinette. Na een maand in Parijs werd snel verder gereisd naar Marseille. Daar eenmaal aangekomen ging men aan boord van het Nederlandse oorlogsschip en ging de reis verder over het water. Men deed Malta en verschillende Griekse eilanden aan. De ontvangsten aldaar waren hartelijk en de eilanden waren mooi. De jacht was een aangename afwisseling met het leven aan boord, want dat vond men niet prettig. Er onstond wrijving tussen Van Dedem en de kapitein. Tor was blij dat op 17 augustus het anker uitgeworpen werd en men van boord kon gaan. De reis had geduurd van 12 april tot 17 augustus.

Tor had een plezierige schrijfstijl. Sommige zinnen doen haast modern aan. Zijn gevoel voor humor en oog voor detail geven een levendig verslag, dat zich makkelijk laat lezen. Het boek bevat tevens achttien fraaie zwart-wit illustraties. Schmidt is erin geslaagd een aantrekkelijk boek af te leveren. Waarom hij in de titel Constantinopel en in de ondertitel Istanbul gebruikt, is mij niet duidelijk. Dat hij Van Berckel raadpensionaris noemt in plaats van pensionaris (26) neem ik gaame op de koop toe.

W. J. Dral

NIEUWSTE TIJD

J. C. Streng, *Het is thans zeer briljant. Aspecten van het Zwolse culturele leven tijdens de overgang van Ancien Régime naar moderne tijd* (Hilversum: Verloren, 1999, 238 blz., f49,58, ISBN 90 6550 608 X).

Zeker de randstedeling associeert de naam Zwolle niet licht met een 'zeer briljant' cultureel leven. Dat hij de IJsselstad daarmee onrecht doet, althans voor wat de periode 1780-1840 betreft, heeft J. C. Streng met deze mooie studie overduidelijk aangetoond. Streng heeft het zich daarbij niet gemakkelijk gemaakt, integendeel: met kritische zin en grote nauwkeurigheid heeft hij een indrukwekkende vracht aan archivalia en literatuur doorgespit. En daarbij komt: Streng kan schrijven! In een rijke, lucide en licht ironische, maar nergens oubollige stijl brengt hij een voorbije wereld tot leven. Hoe licht zou een minder consciëntieus onderzoeker en minder begaafd stylist over hetzelfde onderwerp een boek geschreven hebben dat slechts een dorre opsomming bevat van namen en organisaties. Niet aldus bij Streng. *Het is thans zeer briljant* is een kostelijk boek om te lezen.

In de inleiding vraagt Streng zich af hoe de burgers van de middelgrote steden in de landgeesten, die niet beschikten over bijzondere instellingen die een culturele stimulans zouden kunnen geven, toch vorm wisten te geven aan een bloeiend cultuurleven. Hoe was die plaatselijke cultuur, hoe hielden de burgers die in stand, welke veranderingen traden er in de loop van de tijd op en hoe pasten deze in de grote cultuurstromen? Ziedaar Strengs onderzoeksvragen. Tevens schetst de Zwolse historicus in zijn inleiding in grote lijnen hoe de sociale en politieke veranderingen in de overgangstijd 1780-1840 een stad als Zwolle beroerden.

Dan vervolgt Streng zijn studie met wat hij een *tableau de la troupe* noemt, een portretgalerij